

COMPARATIVE AND TYPOLOGICAL LINGUISTICS

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-227-2-71>

NOMINATION OF SPICES IN LEGAL DOCUMENTS OF THE OLD UKRAINIAN ERA (BASED ON THE MATERIALS OF UKRAINIAN-MOLDAVIAN CHARTERS OF THE 14–15th CENTURIES)

НОМІНАЦІЯ ПРЯНОЩІВ І СПЕЦІЙ У ЮРИДИЧНИХ ДОКУМЕНТАХ СТАРОУКРАЇНСЬКОЇ ДОБИ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ УКРАЇНСЬКО-МОЛДАВСЬКИХ ГРАМОТ XIV–XV СТ.)

Babenchuk V. V.

*Candidate of Philological Sciences,
Junior Researcher at the Department
of History of the Ukrainian Language
and Onomastics
Institute of the Ukrainian language of the
National Academy of Sciences of Ukraine
Kyiv, Ukraine*

Бабенчук В. В.

*кандидат філологічних наук,
молодший науковий співробітник
відділу історії української мови
та ономастики
Інститут української мови
Національної академії наук України
м. Київ, Україна*

Дослідження історії формування лексичного рівня української мови за рукописними пам'ятками із територій її нинішнього й колишнього побутування є одним із актуальних завдань сучасного мовознавства. Лексикон пам'яток української мови неодноразово ставав об'єктом пильної уваги науковців, серед яких В. В. Німчук, Л. М. Полюга, А. А. Бурячок, П. П. Чучка, М. А. Жовтобрюх, В. Л. Карпова, М. Л. Худаш, Л. Л. Гумецька, І. П. Чепіга, Г. М. Дидик-Меуш, Г. В. Войтів та ін., але деякі групи української лексики залишаються недостатньо опрацьованими.

Однією з таких груп є лексика харчування, що тісно пов'язана із світоглядом певного народу, його традиційною культурою. Тому логічним є інтерес до зазначеної лексики як істориків та етнографів, так і лінгвістів, серед яких зокрема Л. М. Борис, Н. Г. Загнітко, Є. Д. Турчин, О. П. Оскирко, ін., які досліджували функціонування назв продуктів харчування у говірках української мови, та С. А. Яценко, С. П. Гриценко, З. Г. Козирева, В. І. Невойт, О. А. Крижко та ін., що аналізували ці назви у діахронії.

Харчові властивості спецій і прянощів, зумовлені як їхніми смаковими властивостями, так і здатністю підсилювати природній смак інших інгредієнтів страв, додавати їм нових відтінків, використовують у кулінарії; цілющі властивості – у традиційній і нетрадиційній медицині; ароматичні – у парфумерії; барвникові – для забарвлення; магичні – у календарній і родинній обрядовості.

Ще в давньоукраїнський період наші предки знали й використовували не тільки спеції та прянощі, що росли на наших теренах, а й «заморські». Вартість останніх часто дорівнювала вартості коштовного каміння, металів або хутра. Дорожнеча привезених прянощів була зумовлена значним ризиком, на який йшли купці, щоб доправити їх із далеких арабських країн, Середземномор'я, Індії, Китаю чи навіть Латинської Америки.

Відомості про спеції та прянощі, асортимент яких у часи Середньовіччя на території в межах сучасної України значно розширився, знаходимо в рукописних різножанрових пам'яках, зокрема й в українсько-молдавських грамотах XIV – XV ст. (далі – УМГ). УМГ, написані на території Молдавського князівства, де староукраїнська мова тривалий час мала статус державної, стали надійною джерельною базою для дослідження історії становлення лексики української мови, зокрема й лексики харчування. Особлива евристична цінність цих пам'яток зумовлена наявністю значної кількості елементів живої української мови того періоду.

Назви спецій і прянощів у діяхронії вже ставали об'єктом зацікавлення лінгвістів, частково їх схарактеризовано у колективній праці «Історія української мови. Лексика і фразеологія» [3], а С. П. Гриценко, проаналізувавши низку номенів на позначення прянощів у староукраїнських писемних пам'ятках, зауважила активне функціонування більшості з них у сучасній українській літературній мові [1].

В УМГ засвідчено порівняно невелику кількість назв спецій і прянощів, що зумовлено жанрово-стильовою належністю пам'яток. Ці назви виявлено переважно у *грамотах-дозволах, митних і торгових юридичних актах*.

Виокремлюємо такі лексеми на позначення спецій:

темиань 'чебрець': *а коли имуть купити татарськии товаръ, у сочавъ, или шолкъ <...> или темианъ, или грецькии квас, отъ гривну* (1408 ДМІШМ, II, 630; 1434 ДМІШМ, II, 668; 1456 ДМІШМ, II, 788). Лексема походить з грецької мови (пор.: гр. *θymiāna* 'куріння; стсл. *темиань*) [ЕСУМ, 5, с. 568]. У сучасній українській мові як нормативна функціонує лексема *чебрець* [СУМ, XI, с. 289];

ингбир / инбир 'імбир': *а коли имуть купити татарскыи товаръ <...> или грецкии квас, или **ингбир**, а они абы платили от гривны три гроши* (1456 DMİŞM, II, 788); *А коли имуть купити татарскыи товаръ или заморскыи у Сочавъ: и камхи <...> или грецкии кфас, или **инбир*** (1460 DLŞM, II, 273). Лексему, ймовірно, через польське посередництво запозичено з німецької мови [ЕСУМ, 2, с. 297]. У сучасній українській мові *імбір* 'тропічна трав'яниста рослина, м'ясисте кореневище якої багате ефірними оліями', 'прянощі, виготовлені з цього кореневища' засвідчена як нормативна [СУМ, IV, с. 18];

шафран 'шафран': *Почениши где есть головное мыто... цыквы, **шафран**... а от того от усего цобы платили у Серети мыто* (1460 DLŞM, II, 273). Лексему через польське посередництво запозичено з середньовісньонімецької мови, раніше – італійською мовою із арабської [ЕСУМ, 6, с. 390]. У сучасній українській мові *шафран* 'багаторічна трав'яниста рослина родини півникових переважно з оранжево-жовтими квітами', зб. 'висушені приймочки квітів цієї рослини, які використовують для виготовлення оранжево-жовтих фарб, прянощів, ліків тощо', засвідчена як нормативна [СУМ, XI, с. 422];

перець 'перець': *имуть купити татарскыи товаръ или заморскыи у Сочавъ: ... или **перець**; а що привезоут от Басараб или от Тоуркох, или **перець**, или баволноу* (1460 DLŞM, II, 273–274). Лексему запозичено з латинської мови [ЕСУМ, 4, с. 346–347]. У сучасній українській мові *перець* 'тропічна повзуча рослина, а також її плоди у вигляді зернят із гірким смаком і пряним запахом, що вживаються як приправа', засвідчена як нормативна [СУМ, VI, с. 318].

Отже, назви спецій і прянощів складають нечисленну лексико-семантичну групу УМГ. Найвні номени в юридичних актах господаря Стефана Великого до литовських купців, де підтверджено й затверджено торгіві мита, які раніше встановлені попередниками – предками воєводи. Серед товарів, які підлягали оподаткування, окрім спецій і прянощів, були ще різноманітні тканини, зброя, худоба, хутро, предмети розкоші.

Усі проаналізовані однослівні за будовою лексеми мають іншомовне походження: грецьке, германське, арабське й латинське; у такій або подібній фонетичній формі вони функціонують і в сучасній українській мові, зберігши значення.

Література:

1. Гриценко С. П. Динаміка лексику української мови XVI – XVII ст. : дис. ... д-ра філол. наук : спец. 10.02.01 / Ін-т філології Київського нац. ун-ту ім. Т. Шевченка. Київ, 2018. 1150 с.

2. Етимологічний словник української мови: у 7 т. / редкол. О. С. Мельничук (гол. ред.) та ін. Київ : Наук. думка, 1982–2012.
3. Історія української мови. Лексика і фразеологія / В. О. Винник, В. Й. Горобець, В. Л. Карпова [та ін.] ; АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. Київ : Наук. думка, 1983. 742 с.
4. Словник української мови : в 11 т. / [ред. І. К. Білодід та ін.] ; АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. Київ : Наук. думка, 1970–1980.
5. Bogdan I. Documentele lui Ștefan cel Mare. Vol. I–II. București , 1913.
6. Costăchescu M. Documentele moldovenești înainte de Ștefan cel Mare. Vol. I–II. Iași : Viața Românească, 1931–1932.

Умовні позначення:

ЕСУМ – Етимологічний словник української мови

СУМ – Словник української мови

DLȘM – Documentele lui Ștefan cel Mare

DMÎȘM – Documentele moldovenești înainte de Ștefan cel Mare

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-227-2-72>

SUGGESTION AS A UNIVERSAL COGNITIVE MECHANISM OF CONCEPTUALIZATION OF HUMAN CONSCIOUSNESS

СУГЕСТИВІЗАЦІЯ ЯК УНІВЕРСАЛЬНИЙ КОГНІТИВНИЙ МЕХАНІЗМ КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЇ ЛЮДСЬКОЇ СВІДОМОСТІ

Balaban O. O.

*Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor, Associate Professor
at the Department of General Linguistics
and Germanic Studies
Dragomanov National Pedagogical
University
Kyiv, Ukraine*

Балабан О. О.

*кандидат філологічних наук,
доцент,
доцент кафедри загального
мовознавства і германістики
Національний педагогічний
університет імені М. П. Драгоманова
м. Київ, Україна*

Сугестія, або навіювання – це процес впливу на психіку людини, пов'язаний зі зниженням свідомості і критичності при сприйнятті навіюваного змісту, що не вимагає ні розгорнутого логічного аналізу,